

Konstfull återvinning av cigarrlådor

TRAMP ART

Fantasifulla skrin och tavelramar är de vanligaste uttrycken för den folkliga konströrelse som växte fram i Nordamerika och Europa under 1800-talets andra hälft. Men utan kasserade cigarrlådor hade det inte blivit någon tramp art som rörelsen kallas i USA.

Text & foto INGE NILSSON

De vanligaste tramp art-föremålen är tillverkade av små bitar av trä som i huvudsak kommer från kasserade cigarrlådor och packlådor. Träet är skuret i små skivor i geometriska figurer med tandade kanter som placeras i lager på lager med mindre och mindre bitar så att de bildar en pyramid. Dessa placeras sedan i olika fantasifulla mönster på exempelvis skrin.

Men det finns även blandtekniker som törnekronestil. Här har mycket små, avlånga, spetsiga träbitar sammanfogats utan lim eller spikar i ett konstfärdigt gallerverk som påminner om knuttimring. Sista biten läser, men hur man får dit den är en gåta. En ram kan bestå av 350 bitar.

Även om skrin och tavelramar är vanligast så har även andra saker tillverkats i denna teknik. I USA finns det till och med mycket påkostade möbler och där har denna folkkonst fått hög status och betingar höga priser.

Större delen av historiken om tramp art och dess ursprung är hölj i dunkel. I Sverige, liksom över stora delar av världen, saknar folkrorelsen en egen beteckning. Namnet tramp art dök upp i tryck först 1959 men

hantverket är betydligt äldre och starkt knutet till cigarrlådor som i stort antal såldes över stora delar av världen under perioden 1865–1940. På den tiden skulle riktiga män röka cigarrer och dessa fanns att köpa på alla ställen där män uppehöll sig.

I USA stiftades en lag om att cigarrlådor inte fick återanvändas. Dessa vackra lådor av tunn mahogny eller ceder, med påkostade bilder i färg, kasserades därför eller såldes för en struntsumma. Under cigarrerens storhetstid tillverkades 100 miljoner lådor per år – år 1914 hela 233 miljoner! Utan detta överflöde av cigarrlådor hade det inte blivit någon tramp art.

Myten säger att det var luffare (tramps) och kringresande som sysslade med detta hantverk för att få en liten inkomst eller något man kunde byta mot mat och logi, men i så fall hade de, med tanke på tidsåtgången, svulnit ihjäl. Förr fanns en romantiserad föreställning om att mycken folkkonst gjordes av kringresande.

Skrin av olika ålder och utseende är de vanligaste föremål som tillverkats av cigarrlådor. Det översta är daterat 1902 och det stora till vänster är från 1800-talet.

Föremål i tramp art-teknik tillverkades av bland annat cigarrlådor klädda med papper med vackra färggranna bilder, och bland verktygen fanns knivar, småsågar, filar, sandpapper, måttstock och limpanna.

Hantverkarna är i de flesta fall anonyma

En av världens största samlare av tramp art, Clifford A Wallach i Connecticut, USA, har forskat i ämnet och gett ut två böcker. Enligt honom var det inte luffare som ägnade sig åt denna folkkonst utan i stället självlärda arbetare och bönder som hade hantverksskicklighet, fantasi och tålmod för att göra något vackert av material som andra kasserat.

Beviset för att det var vanliga familjemän som lade ner hela sin själ och stolthet i dessa föremål är att dekonen vid sidan av pyramider, stjärnor och rosetter oftast består av hjärtan som är dedikerade till någon familjemedlem eller annan närstående.

Ibland var det fästmögåvor i form av juvel- eller syskrin. För att göra de stora avancerade arbetena krävdes både många bitar och mycket lång arbetstid.

Föremålen finns i Europa och över hela USA och Kanada. Ofta var det förstagenerationsinvandrare som skar i mahogny och dessa represen-

terade minst fyrtio nationaliteter. Teorier finns om att tekniken kommer från Skandinavien och Tyskland där det finns en lång tradition av att snida i trä medan andra menar att idéerna kom från USA till Europa. Men tekniken uppträder i USA och Europa vid ungefär samma tidpunkt – i mitten av 1800-talet.

Större delen av föremålen är osignerade vilket innebär att hantverkarna i de flesta fall är anonyma. I USA är dock en del konstnärer identifierade. Föremål från Tyskland och Sverige är ganska lika. De flesta tyska är tillverkade mellan 1910 och första världskriget.

SKRIN OCH RAMAR

Men hantverket dog inte ut på 1940-talet utan har fortsatt i mindre skala och även i andra material. I Sverige finns till exempel ett signerat skrin av björk från 1960-talet. En av dagens konstnärer i USA – Freeland Tanner – formger sina mästerverk i datorn. Det tar lång tid att göra tramp art så därför är det inte förvånande att även sjömän, fångar och beredskapssoldater sysslat med detta. En cirka två meter hög, mycket avancerad ram, består av 20 000 bitar och tog sex år att bygga!

Ett toalettbord i full skala från 1880 som hittades kasserat på en gata i New York hade följande information: Toalettbord av 850 cigarrlådor, 27 500 bitar med 150 000 taggar som det tog sju månader av ständigt arbete innan det var klart.

I Sverige är skrin och ramar vanligast. Men det finns även lådspeglar, bordslampor och väggursfodral. I USA däremot har man

gjort det mesta i tramp art och då inte bara små dockmöbler utan även mycket påkostade normalstora möbler av olika slag. Där finns också mer av *crown of thorns style* (törnekronor) och en form av piedestalskrin som inte finns här.

ENKLA VERKTYG

Stommen till möbler och skrin byggs upp av andra stadiga material, till exempel furu. Dessa är enkelt gjorda vilket visar att det inte är yrkesutbildade män som ägnat sig åt denna folkkonst. På stommen appliceras med hjälp av små spikar lager efter lager med tandskurna mahognybitar. Storleken på bitarna från cigarrlådorna bestämmer ibland formen.

Hantverkarna använde bara enkla verktyg, ofta enbart fickkniv, hammare och sandpapper. Lim undveks eftersom det missfärgade träytan. Slutbehandlingen gjordes med schellack eller fernissa. Ibland är föremålen målade i olika kulörer. Typiskt för de skandinaviska skrinen är att de kan vara utsmyckade med spegelbitar, tygbitar samt handtag, dekorationer och spikar av mässing. Foto-ramar för ett eller flera fotografier gjordes i storlekar som passade tidens populära fotostorlekar.

I Sverige finns relativt gott om skrin och ramar. Ett ordinärt skrin i bra skick kan kosta 300–500 kronor medan ramarna är något billigare.

MER OM TRAMP ART

På svenska finns inget skrivet om tramp art men på engelska finns bland annat praktverket

Tramp Art: Another Notch, Folk Art from the Heart av Clifford A Wallach. Schiffer, 2009.

En fotoram för den vanligaste storleken av ateljékort som fanns årtiondena kring förra sekelskiftet. Ramen är tillverkad av bitar av mahogny och andra träslag applicerade på en platta av björkplywood.

Fotoram i den för Sverige mycket ovanliga så kallade törnkronetekniken. Ett enormt pussel med hundratals små spetsiga mahognybitar där allt läses av den sista biten. Men hur?

Fotoram med skuren dekor. Här tillverkad av ett enda större stycke mahogny eftersom det inte finns några hörnskarvar.

Ett för Sverige typiskt skrin med taggiga pyramider. Man använde ofta en botten av sammetstyg och dekorerade med nitar, nyckelhålsbeslag och handtag av mässing eller zinkplåt. Detta skrin är dessutom målat med guldbrons.

Fotoram och brevprens skurna i mahogny tillverkade av Per Johan Petersson, Tolg (1871–1960). Brevpressen är signerad med blyertspenna. P J Petersson var tillsammans med sin bror Aron en välkänd mångsysslare i denna del av Småland.

